

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อุโบสถเป็นสถานที่แสดงความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ อุโบสถใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมที่ต้องทำเป็นประจำสม่ำเสมอและมีกำหนดเวลาที่แน่นอนมีชื่อเรียกออกไปหลายอย่าง การทำอุโบสถจะมีการสวดปาฏิโมกข์ได้ก็ต่อเมื่อมีภิกษุครบองค์สงฆ์จตุรกรคือ ๔ รูปขึ้นไป^๑ อุโบสถชื่อเรียกอาคารซึ่งใช้เป็นสถานที่เฉพาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ทำสังฆกรรม มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาใน ๔ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ หมายถึงวันพระซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงธรรมและรับฟังธรรม ลักษณะที่ ๒ หมายถึง การแสดงพระปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุก ๆ ๑๕ วัน ลักษณะที่ ๓ หมายถึงการรักษาศีล ๘ ของเหล่าฆราวาสในทุก ๆ วันอุปัฏฐาก และลักษณะที่ ๔ หมายถึง สถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน^๒

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงมูลเหตุในการกำหนดเขตอุโบสถไว้ว่า สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาฏิโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ พระอาคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่ “วันนี้สงฆ์จะทำอุโบสถ ณ ที่ไหน” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาฏิโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ”^๓

อุโบสถจึงเริ่มมีตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล และเป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ใช้ในการทำสังฆกรรม ดังปรากฏในสมันตปาสาทิกา ตติยภาโค กล่าวถึงความสำคัญของการใช้อุโบสถไว้ว่า (จตุททเสวาปนสนรเสวา) ได้แก่ ในวันจตุททสี ๒ ครั้งในปักษ์ที่ ๓ และที่ ๗ แห่งฤดูหนึ่งในวัน ปันณรสี ๖ ครั้งในปักษ์ที่ เหลื่อนี้เป็นความหมายอย่างหนึ่งและความหมายนี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจจาริตตามปกติ แต่เมื่อยังมีปัจจัยเห็นปานนั้นการสวดปาฏิโมกข์ในวันจตุททสีหรือวันปันณรสีวันใดวันหนึ่งก็ควรในบาลีว่า “ปักษ์ละ ๑ ครั้งคือในวัน ๑๔ คำหรือวัน ๑๕ คำ” ก็ทราบเนื้อความตามบาลีว่า “อุโบสถของพวกเจ้า ถิ่นเป็นวันจตุททสี อุโบสถของพวกภิกษุอาคันตุกะเป็นวันปันณรสี” ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นมากกว่าภิกษุอาคันตุกะพึงคล้อยตามภิกษุเจ้าถิ่น^๔ อุโบสถจึงเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญเรื่อยมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๒.

^๒ ธวัชชัย ดุลยสุจิริต, อุโบสถ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://guru.google.co.th>, [๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^๓ วิมพา. (ไทย) ๔/๑๔๑/๒๑๗.

^๔ วิ.อ.(ไทย) ๓/๑๓๖/๑๒๘.

ในประเทศไทย อุโบสถเป็นสถานที่สำคัญที่สุดของวัดทุกวัดจำเป็นต้องมีอุโบสถเพราะอุโบสถเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนให้การนับถือ นอกจากนั้น อุโบสถยังมีศิลปะการก่อสร้างประดับตกแต่ง และสถาปัตยกรรมที่สำคัญลักษณะการตกแต่งอุโบสถแสดงให้เห็นถึงความสวยงามทางด้านสุนทรียภาพ โครงสร้างวิจิตรศิลป์ และเทคนิคของสถาปัตยกรรมแต่ละยุคสมัย ดังเช่นอุโบสถของไทยเป็นศิลปะที่วิจิตรสวยงามสมบูรณ์ ตามลักษณะของศิลปะไทย และเป็นที่เชิดชูชื่อเสียงของประเทศไทย เป็นตัวแทนแห่งสุนทรียะในด้านศิลปะของไทยเป็นอย่างยิ่ง เป็นที่ดึงดูดใจชาวต่างประเทศ อุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ ประเภทของอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาทนิยมสร้างอุโบสถอยู่ ๒ ประเภท^๕ คือ ๑) อุโบสถในน้ำ หรือเรียกอย่างภาษาคำพูดทั่วไปว่า “อุโบสถแพ” หรือ “อุโบสถน้ำ” หมายถึง อุโบสถที่สร้างขึ้นในน้ำ เพื่อใช้น้ำเป็นสังฆกรรมเขตแดนเพื่อทำสังฆกรรม แนวความคิดในการใช้สัญลักษณ์นี้ ในประเทศไทยมีอยู่บ้าง บางพื้นที่แต่ไม่ค่อยมีมากนัก ๒) อุโบสถบนบก หมายถึง อุโบสถที่สร้างขึ้นบนผืนดิน มีการกำหนดเขตสีมาด้วยใบเสมา เป็นแบบอย่างที่พบเห็นได้ทั่ว ๆ ไป ในประเทศไทย และมีความแตกต่างกันออกไปในด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง ในแต่ละภาคจะมีลักษณะไม่เหมือนกันออกไป

แม้ว่าอุโบสถจะมีความแตกต่างด้านสถาปัตยกรรมในแต่ละภาค และยุคสมัย แม้วันเวลาจะผ่านไปวัตถุประสงค์หลักของการใช้อุโบสถก็คือ ในอดีตเดิมทีถือเป็นหลักการบำเพ็ญพรตอดอาหารและประชุมภิกษุสงฆ์สนทนาในปัญหาต่าง ๆ กัน และเพื่อใช้ทำสังฆกรรมถือเป็นหลักปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว โดยกำหนดเอาไว้วันขึ้น ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำของเดือน เมื่อพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นและได้เจริญแพร่หลายไปในเวลาอันรวดเร็ว ฝ่ายชาวบ้านมีความรู้สึกที่พระสงฆ์น่าจะมีการประชุมแบบเดียวกันที่นักบวชนอกศาสนา ประชุมกันบ้างเพื่อพวกเขาจะได้ฟังการสนทนาธรรมของภิกษุทั้งหลายจึงมีพุทธาณุญาตให้พระสงฆ์ประชุมกันในวันดังกล่าว โดยมีการพัฒนามาตามลำดับคือประชุมกันโดยไม่ได้พูดจาอะไรประชุมกันทุกวันประชุมกันแล้วทรงแสดงพระปาฏิโมกข์ คือคำสอนที่เป็นหลัก จนในที่สุดทรงกำหนดให้มีการประชุมกันเพื่อสวดพระปาฏิโมกข์ คือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเป็นการทบทวนพระบัญญัติและนำตนให้บริสุทธิ์^๖

ด้วยความสำคัญและเหตุผลดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาถึงประวัติความเป็นมาพัฒนาการตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งศึกษาวิเคราะห์ถึงคุณค่าของอุโบสถในพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนต่อไป

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ ความเป็นมาของอุโบสถในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๒.๒ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนามีอะไร

^๕ ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร:บริษัท ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด มหาชน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๙๙.

^๖ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), พระพุทธศาสนาปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐๙.

๑.๒.๓ วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาอุโบสถในพระพุทธศาสนา
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา
- ๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมีขอบเขตการทำวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านข้อมูล

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และจากเอกสารชั้นรอง (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๐ ตลอดจนงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ข้อมูลจากฐานข้อมูลสำเร็จรูป (CD-ROM) เครือข่ายสารสนเทศ (Internet) สารานุกรม (Encyclopedia) รวมถึงเอกสารวิชาการ ตำรา และงานวิจัยทั้งไทยและต่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของอุโบสถในพระพุทธศาสนา ศึกษาคุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๕ นิยามศัพท์เชิงทฤษฎี

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความหมายศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

อุโบสถ หมายถึง อาคารหรือสถานที่แสดงความพร้อมเพรียงของหมู่สงฆ์ ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และประชุมสงฆ์ในการทำสังฆกรรม

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่เป็นประโยชน์และความดี เพราะคุณค่าจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์และมีมูลค่าอยู่ในตัวเอง

ความสำคัญ หมายถึง จุดสำคัญหรือจุดมุ่งหมายที่จะนำไปให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้

พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา มีพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง และตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพระสงฆ์ สาวกผู้ตัดสินใจออกบวชเพื่อศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนธรรมวินัยของพระบรมศาสดา เพื่อบรรลุสู่จุดหมายคือพระนิพพาน และสร้างสังฆะ เป็นชุมชนเพื่อสืบทอดคำสอนของพระบรมศาสดา รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารทางพระพุทธศาสนาตำราทางวิชาการ และงานวิจัยโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องอุโบสถในพระพุทธศาสนา พบว่ามีศึกษาและกล่าวถึงเรื่องอุโบสถในพระพุทธศาสนาไว้พอสมควร ผู้วิจัยจึงได้ศึกษารวบรวมและสรุปเนื้อหาพอเป็นแนวทางในการทำวิจัยดังนี้

๑.๖.๑ หนังสือ

ราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวถึงอุโบสถไว้ในหนังสือพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ว่าอุโบสถหรือโดยทั่วไปเรียกกันว่าอุโบสถ หมายถึงสถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมกระทำสังฆกรรมอุโบสถที่ทำการสังฆกรรมได้นั้น จะต้องได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา คือเขตที่พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่พระสงฆ์เป็นสิทธิ์ขาดเพื่อใช้เป็นสถานที่สร้างอุโบสถ รอบนอกอุโบสถมีลูกนิมิตเป็นเครื่องกำหนดเขตแดนอุโบสถทั้ง ๘ ทิศ ซึ่งตามปกติฝังลงในดินและเหนือที่ฝังลูกนิมิตมักจะสร้างที่ประดิษฐานโบสถ์ไว้เป็นที่สังเกตเพื่อให้ทราบว่ตรงนั้นมีลูกนิมิตฝังอยู่เรียกว่าซุ้มพัทธสีมา ส่วนรูปแบบของอุโบสถนั้นแตกต่างกันไปตามสถาปัตยกรรมของแต่ละยุคสมัย อุโบสถส่วนใหญ่ฝังพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าบางแห่งอาจจะมีระเบียงโดยรอบหรือมีระเบียงเฉพาะด้านหน้าและด้านหลังหรือมีเฉพาะด้านหน้าไม่มีด้านหลังเพียงด้านเดียวขึ้นอยู่กับการออกแบบ^๗

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ถึงคำว่า อุโบสถเป็นสถานที่แสดงความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ อุโบสถเป็นสังฆกรรมที่ต้องทำเป็นประจำสม่ำเสมอและมีกำหนดเวลาที่แน่นอนมีชื่อเรียกออกไปหลายอย่างการทำอุโบสถจะมีการสวดปาฏิโมกข์ได้ก็ต่อเมื่อมีภิกษุครบองค์สงฆ์จตุรกร คือ ๔ รูปขึ้นไป^๘

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) ในหนังสือเรื่อง อุปลมณี ได้กล่าวถึงอุโบสถการให้การอุปสมบทหรือทำอุโบสถสังฆกรรมลงปาฏิโมกข์ใช้ศาลาหลังเล็กเป็นสถานที่ประกอบพิธีแต่เนื่องจากศาลานั้นคับแคบและเก่าทรุดโทรมมาก เพราะเป็นอาคารหลังแรกที่สูงขึ้นมาและใช้งานมานานเกือбыี่สิบปีคณะศิษยานุศิษย์และกรรมการทุกฝ่ายปรึกษาหารือมีความเห็นพ้องกันว่า วัดหนองป่าพงควรมีอุโบสถที่สะดวกกว้างขวาง เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมสืบทอดไปทางวัดจึงได้มอบหมายให้สถาปนิกและวิศวกรออกแบบก่อสร้างอุโบสถโดยตั้งใจอย่างเต็มที่ ที่จะสร้างงานสถาปัตยกรรมทาง

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทนามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๘๕.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๒.

พุทธศาสนาให้เป็นรูปแบบใหม่ที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยและประหยัดและให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันมากที่สุดหลวงพ่อบอกความประสงค์ของท่าน^๙

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรญาณ) กล่าวไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนาปริทรรศน์ว่า อุโบสถแปลว่าการเข้าอยู่เดิมที่เดียวถือเป็นหลักการบำเพ็ญพรต อดอาหาร และประชุมภิกษุเกี่ยวกับสนทนาในปัญหาต่าง ๆ กันถือเป็นหลักปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว โดยกำหนดเอาไว้วันขึ้น ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำของเดือน เมื่อพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นและได้เจริญแพร่หลายไปในเวลาอันรวดเร็วฝ่ายชาวบ้านมีความรู้สึกรู้ว่าพระสงฆ์น่าจะมีการประชุมแบบเดียวกันที่นักบวชนอกศาสนาประชุมกันบ้าง เพื่อพวกเขาจะได้ฟังการสนทนาธรรมของภิกษุทั้งหลาย จึงมีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์ประชุมกันในวันดังกล่าวโดยมีการพัฒนามาตามลำดับ คือประชุมกันโดยไม่ได้อาหารอะไรประชุมกันทุกวันประชุมกันแล้วทรงแสดงพระปาฏิโมกข์ คือคำสอนที่เป็นหลัก จนในที่สุดทรงกำหนดให้มีการประชุมกันเพื่อสวดพระปาฏิโมกข์คือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเป็นการทบทวนพระบัญญัติและนาคินให้บริสุทธิ์^{๑๐}

พระมหาปริชา ปริญาณโณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ประเพณีไทยในโบราณอีสานถึงการสร้างสิม พบว่า การทักษิณมิตพระสงฆ์ที่นิมนต์ในการผูกสิมนั้น จะต้องไม่น้อยกว่า ๕๐ รูปเมื่อได้เวลาพระสงฆ์และญาติโยมจะมายืนชุมนุมหน้าสิมทางด้านทิศตะวันออก คฤหัสถ์ผู้เป็นหัวหน้าอ่านคำประกาศเขตวิสุงคามสีมา การสวดทักษิณมิตนี้ให้สวดทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกแล้วเวียนมาจบทิศตะวันออก เสร็จแล้วเข้าไปสวดภายในสิม พอสวดเสร็จพระนั่งลงเพื่อทำการผูกสิม เมื่อเสร็จพิธีก็ตัดลูกนิมิตและปิดหลุม^{๑๑}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทำการศึกษาเรื่องสีมา พบว่า การกำหนดขอบเขต หรือที่เรียกกันว่าสีมานั้น ใช้เครื่องหมายขอบเขต คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ จอมปลวก หนองน้ำ แม่น้ำ และน้ำ อย่างใดอย่างหนึ่งเรียกว่า นิมิต จะต้องมิมีขอบเขตอย่างน้อยสามารถบรรจุพระภิกษุในท่าหัตถบาทได้ ๒๑ รูปได้ และห้ามมิให้มีขนาดใหญ่เกิด ๓ โยชน์ซึ่งเกินความจำเป็น นิมนต์นั้นไม่จำกัดชัดเจนว่าจะต้องมีเท่าใด แต่จะต้องมีตั้งแต่ ๓ ขึ้นไปจึงจะใช้ได้^{๑๒}

ธวัชชัย ดุลยสุจริต ได้กล่าวถึงความหมายของอุโบสถว่า ชื่อเรียกอาคารซึ่งใช้เป็นสถานที่เฉพาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ทำสังฆกรรมคำว่า “อุโบสถ” มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา ใน ๔ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ หมายถึง วันพระซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงธรรมและรับฟังธรรม ลักษณะที่ ๒ หมายถึงการแสดงพระปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุก ๆ ๑๕ วัน ลักษณะที่ ๓ หมายถึง การรักษาศีล ๘ ของเหล่าภราดรในทุกวันวันอัมมัสสวนะ ลักษณะที่ ๔ หมายถึงสถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกันคำว่าอุโบสถจึงเป็นการรวมเอาความหมาย

^๙ พระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท), **อุปถัมภ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๘๙ - ๙๐.

^{๑๐} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูรญาณ), **พระพุทธศาสนาปริทรรศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐๙.

^{๑๑} พระมหาปริชา ปริญาณโณ, **ประเพณีไทยในโบราณอีสาน**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๕).

^{๑๒} พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระเจ้า, **ประเพณีไทย**, (ม.ป.ท., ๒๕๐๓), หน้า ๑๒-๔๐.

ของพิธีกรรมมาใช้เรียกสถานที่ซึ่งใช้ทำพิธีกรรมนั้น ๆ เดิมทีเรียกกันว่า “โรงอุโบสถ” แต่ต่อมาเรียกให้สั้น ๆ ว่า “อุโบสถ” ในบางพื้นที่ก็มีคำเรียกอุโบสถด้วยชื่ออื่น เช่น ภาคอีสานเรียกว่า “สิม” ซึ่งที่จริงแล้วก็มีความหมายใกล้เคียงกันเพราะ “สิม” กลายเสียงมาจากคำว่า “สีมา” ที่หมายถึงพื้นที่ที่ใช้ทำสังฆกรรม^{๑๓}

สุวิทย์ จิระมณี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ การศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรมประจำถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม ว่าคติความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือสืบต่อกันมาของชาวอีสานที่เชื่อว่า “สิมเป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดของวัดซึ่งภายในบริเวณวัดจะแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส สิมถือว่าเป็นเขตพุทธาวาส หมายถึงสถานที่ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ สิมและพระธาตุที่สำคัญที่ควรบูชา เขตพุทธาวาสดังกล่าวจะวางตำแหน่งอยู่ด้านทิศเหนือหรือด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบริเวณวัด” ส่วนเขตสังฆาวาสอาทิกุฏิหรือระฆังศาลาจะอยู่เยื้องไปทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้ เมื่อพิจารณาถึงการวางตำแหน่งที่ตั้งวัดอาคารที่มีความสำคัญจะตั้งอยู่ทิศที่มีความหมายเป็นมงคล ได้แก่ทิศเหนือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ ชาวอีสานมีข้อห้ามในการปลูกอาคารสำคัญ คือไม่วางอาคารอื่น ๆ ในแนวเดียวกันกับสิม การวางอาคารอื่นใดจะต้องเยื้องออกไปด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนมากจะวางเยื้องไปทางด้านทิศตะวันออกของตัวสิม ห้ามสร้างกุฏิอยู่หน้าสิม เนื่องจากอยู่ตรงหน้าพระประธานที่อยู่ภายในสิมซึ่งอยู่ในรัศมีการมองเห็นการกระทำของสงฆ์ที่ไม่พึงกระทำอาจมีผลต่อการวิบัติของวัดได้ และเงาของสิมจะต้องไม่พาดทับสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่อยู่ภายในบริเวณวัดเช่นศาลาหรือระฆัง เป็นต้น^{๑๔}

วรรณภา ฦ สงขลา ได้กล่าวไว้ว่า วัดโบราณภาคอีสาน มักจะมีโบสถ์เก่าหลังเล็ก ๆ เรียกกันว่า “สิม” มาจากคำว่า “สีมา” สิมอีสานมีทั้งสิมบกและสิมน้ำ สิมบกส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ ต่อมานิยมสร้างด้วยเครื่องก่อเพื่อให้มีความมั่นคงและมีอายุยืนนาน โดยเฉพาะการจัดหาวัสดุที่ใช้สร้างสิมนั้น พระภิกษุสามเณรและชาวบ้านได้พยายามสรรหาสิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ในระแวกนั้นมาใช้สร้างสิม^{๑๕}

ประพัฒน์ ตรีนรงค์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ประเพณีสร้างโบสถ์ว่า อุโบสถเป็นศาสนสถานที่สำคัญมากสำหรับวัด เพราะตามพระราชบัญญัติเกี่ยวกับปกครองคณะสงฆ์ได้ระบุไว้ว่า วัดจะได้ชื่อว่าเป็นวัด ก็ต่อเมื่อรับพระราชทานวิสุงคามสีมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มีเขตสร้างอุโบสถได้แล้ว หากไม่ได้รับพระราชทาน วัดนั้นเป็นเพียงสำนักสงฆ์นอกจากนี้ อุโบสถยังถือเป็นหลักของวัด เพราะเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าซึ่งพระประธานเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมที่ภิกษุทั้งหมดจะพึงกระทำ^{๑๖}

โชติ กลยาณมิตร กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิมว่าการสร้างอุโบสถต้องพิถีพิถันเลือกพื้นที่เป็นพิเศษ พื้นที่ต้องบริสุทธิ์สะอาดปราศจากมลทิน เช่น ไม่เคยเป็นสุสานหรือ

^{๑๓} ธวัชชัย ดุยสุจริต, อุโบสถ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://guru.google.co.th>, [๑ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๑๔} สุวิทย์ จิระมณี, การศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรมประจำถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม, (ม.ป.พ., ๒๕๒๔), หน้า ๑-๗.

^{๑๕} วรรณภา ฦ สงขลา, “โบสถ์เก่าทางภาคอีสาน”, ใน คันฉ่อง, (ม.ป.ท., ๒๕๒๘) : ๕๐ – ๕๓.

^{๑๖} ประพัฒน์ ตรีนรงค์, ประเพณีสร้างโบสถ์, วารสารวัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๒๙): ๓๔.

เชิงตะกอน ไม่เคยเป็นที่ประหารหรือใช้งานที่เป็นอัปมงคลมาก่อน เมื่อสร้างอุโบสถขึ้นเป็นอาคาร เรียบร้อยต้องทำพิธีผูกพัทธสีมา คือตั้งโบสถ์เป็นเครื่องหมายเขตบริสุทธิล้อมรอบตัวอาคารที่เป็นตัวอุโบสถอีกชั้นหนึ่งเมื่อเสร็จพิธีผูกพัทธสีมาจึงถือว่าสามารถใช้อุโบสถนั้นทำสังฆกรรมได้ด้วยวัตถุที่ใช้กำหนดเขตสีมาเรียกนิมิตเป็นวัตถุที่นำมาวางเป็นเครื่องหมายให้เห็นเป็นหลักฐานในอดีตเมื่อพระสงฆ์ประกาศเขตอุโบสถแล้วไม่มีผู้ค้านกรรมสิทธิ์ จึงฝังลูกนิมิตเป็นที่หมายในพุทธบัญญัติเดิมได้กล่าวไว้ว่า นิมิตใช้แสดงได้ด้วยวัตถุ ๘ ชนิด คือภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ หรือแอ่งน้ำ^{๑๗}

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง ศิลปะไทยน่ารู้ ว่าได้ศึกษาส่วนประกอบในสถาปัตยกรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่มีความสำคัญและเป็นสัญลักษณ์ของแต่ละยุคสมัยในอดีตของไทยเรายังคงเหลืออยู่ ในปัจจุบันนี้เห็นจะได้แก่ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ และสถูปเจดีย์ต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งก่อสร้างเหล่านี้นับได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่เกิดด้วยศรัทธา ความรู้สำนึกคิดของบรรพชนไทยที่มีความงดงามและมีคุณค่าทางศิลปะเป็นเลิศ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบทั้งหมดของอาคารหรือส่วนละเอียด อันเป็นองค์ประกอบสถาปัตยกรรมนั้น ๆ เช่น หน้าต่างประตูเสานาน้ำบันช่อฟ้า ใบระกาคันทวย เป็นต้น^{๑๘}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสอดคล้อง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

สุภา อัครวารีกุล ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มประตูและหน้าต่างของโบสถ์และวิหารตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ว่ารูปแบบของลวดลายประดับสถาปัตยกรรมไทยมีพัฒนาการด้านเอกลักษณ์และความงามของตนเองมาแต่โบราณ โดยมีรากฐานมาจากการรับอิทธิพลศิลปะอินเดียตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตเข้ามาเผยแผ่ศาสนาพุทธในดินแดนสุวรรณภูมิพุทธศตวรรษที่ ๔- ๕ ทำให้อาณาจักรต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้ เช่นทวารวดีศรีวิชัยต่างรับวิธีการสร้างสรรค์ศาสนสถานตามแบบอย่างอารยธรรมอินเดีย โดยได้ดัดแปลงรูปแบบให้เข้ากับรสนิยมและเทคนิควิทยาการของตนเอง เช่น การสร้างอุโบสถวิหารกุฏิที่พักสงฆ์ เป็นต้น^{๑๙}

บรรลือ ขอร่วมเดช และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวความคิดในการออกแบบตกแต่งภายในพระอุโบสถ วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร เพื่อศึกษาถึงประวัติก่อสร้างอุโบสถ ตำแหน่งและเนื้อหาที่ประดับตกแต่งภายในอุโบสถ ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดแนวคิดและแนวความคิดในการออกแบบตกแต่งภายในอุโบสถ โดยมีวิธีการศึกษาจากข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวกับอุโบสถ และข้อมูลทางกายภาพของอุโบสถ นำมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยแนวความคิดในการออกแบบตกแต่งภายในอุโบสถ และสรุปผลการศึกษาตามกรอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ผลวิจัย

^{๑๗} โชติ ภัลลณมิตร, *สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙).

^{๑๘} วิบูลย์ลี้สุวรรณ, *ศิลปะไทยน่ารู้*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๒๙).

^{๑๙} สุภา อัครวารีกุล, “การศึกษาวิเคราะห์ลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มประตูและหน้าต่างของโบสถ์และวิหารตามแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่๓”, *วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗).

พบว่า จากการศึกษาสรุปผลได้ดังนี้ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ได้รับการสถาปนาขึ้นในสมัย ราชการที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งการก่อสร้างพระอาราม แห่งนี้ ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาในสมัยราชการที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสำเร็จลงในพระอารามบริบูรณ์ในสมัยราชการที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ หลังจากนั้นพระอารามแห่งนี้ยังคงได้รับการบำรุงรักษาในรัชกาลต่อมาสืบมาจนกระทั่ง ปัจจุบัน^{๒๐}

กาญจนา ต้นสุวรรณรัตน์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การออกแบบสถาปัตยกรรม : อุโบสถฐานโค้งท้องสำเภาในจังหวัดนครราชสีมา เพื่อศึกษาแนวความคิดในการออกแบบอุโบสถฐาน โค้งท้องสำเภาในจังหวัดนครราชสีมา และศึกษาลักษณะผังพื้น รูปแบบทางสถาปัตยกรรม รายละเอียดในการตกแต่งอุโบสถฐานโค้งท้องสำเภาในจังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษาแนวความคิดใน การออกแบบอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสำรวจอุโบสถฐานโค้งท้องสำเภา ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีอายุอาคารระหว่างสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบอุโบสถที่ มีสภาพสมบูรณ์สามารถเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจจริงวัด จำนวน ๒ หลัง คือ อุโบสถวัดบึง (พระอาราม หลวง) อำเภอเมือง และอุโบสถวัดหน้าพระธาตุ อำเภอปักธงชัย แนวความคิดในการออกแบบเป็นการ เชื่อมโยงนามธรรมไปสู่รูปธรรมได้อย่างงดงาม โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จากการเทศน์ มหาชาติกัณฑ์กุมาร ทำให้พุทธศาสนิกชนได้รับรู้ถึงความสำคัญของการสร้างบารมี เป็นอริยทรัพย์ดุจ ดังสำเภาแก้วที่พาข้ามห้วงแห่งวัฏสงสาร รูปธรรมของอุโบสถฐานโค้งท้องสำเภาจึงบ่งบอกถึงพุทธ นาวาที่จะนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายฝ่ากระแสคลื่นลมของกิเลสข้ามถึงฝั่งพระนิพพานได้ รูปแบบ อุโบสถวัดบึง ได้รับอิทธิพลของอยุธยาตอนปลาย สมัยพระนารายณ์มหาราชผู้สถาปนาเมือง นครราชสีมา ส่วนวัดหน้าพระธาตุได้รับอิทธิพลของรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลดทอนการประดับตกแต่ง คล้ายสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓^{๒๑}

ชลิต อธิปัตยกุล ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบอุโบสถในจังหวัดอุดรธานี ช่วง พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๓๐ กับการสืบเนื่องทางงานช่าง เพื่อศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบอุโบสถรวมถึงองค์ประกอบ ต่าง ๆ ของอุโบสถ ผลวิจัยพบว่า (๑) รูปแบบอุโบสถในจังหวัดอุดรธานี ช่วง พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๓๐ มีกลุ่มช่างรับจ้างหลายกลุ่มแต่รูปแบบโดยรวมทุกกลุ่มช่างยึดถือแบบมาตรฐานจากกรมการศาสนา แตกต่างกันไปเฉพาะลดทอนรายละเอียด (๒) การสืบเนื่องทางงานช่าง มีพัฒนาการที่เหมือนกัน คือ การทำรูปแบบจากแบบดั้งเดิมในระยะแรก รูปแบบสิมณวนในระยะที่สอง ระยะที่สามรับแบบ มาตรฐานจากส่วนกลาง พ.ศ. ๒๔๘๓ และพัฒนาการจากกรมการศาสนาจนถึง พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในงานอุโบสถจนถึงปัจจุบัน และ (๓) ช่วงระยะเวลา พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๓๐ เศรษฐกิจ

^{๒๐} บรรลือ ขอร่วมเดช และคณะ, “การศึกษาแนวความคิดในการออกแบบตกแต่งภายในพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๑).

^{๒๑} กาญจนา ต้นสุวรรณรัตน์ และคณะ, “การออกแบบสถาปัตยกรรม : อุโบสถฐานโค้งท้องสำเภาใน จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, (คณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ราชมงคลอีสาน, ๒๕๕๘).

ของจังหวัดอุดรธานีถือว่าอยู่ในขั้นดี สะท้อนให้เห็นจากการสร้างศาสนาคาร รวมถึงคติความเชื่อตั้งแต่อดีตผู้คนในจังหวัดอุดรธานี ยังคงมีความเชื่อสืบทอดเช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน^{๒๒}

กรองทิพย์ ชัยชาญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบกระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาในรายวิชา เศรษฐศาสตร์ เพื่อความพึงพอใจการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นสมองเป็นฐาน (BBL) และเพื่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนก่อนและหลังในการจัดการเรียนการสอน ด้วยกระบวนการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมรูป ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในการเรียนแบบ (BBL) อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็น จำนวน ๔ ประเด็น พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุดจำนวน ๑ ประเด็น คือ ความรู้ความสามารถของผู้สอน และมีความพึงพอใจในระดับมาก ๓ ประเด็น คือ การเตรียมเนื้อหาและกระบวนการสอน วิธีการถ่ายทอดความรู้ และการบูรณาการศาสตร์ เป็นต้น^{๒๓}

น้ำผึ้ง พูนวิวัฒน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาประวัติและรูปแบบพระอุโบสถวัดในเขตตำบลในเมือง เขตตำบลสะเตียงและเขตตำบลวังชมพู จังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อศึกษาประวัติรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถ ที่สร้างขึ้นในตำบลในเมือง เขตตำบลสะเตียงและเขตตำบลวังชมพู จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยตั้งสมมติฐานว่า รูปแบบและองค์ประกอบของอุโบสถของวัดที่สร้างขึ้นในเขตตำบลในเมือง เขตตำบลสะเตียงและเขตตำบลวังชมพู จังหวัดเพชรบูรณ์ มีรูปแบบองค์ประกอบของอุโบสถ และความงามที่แตกต่างกัน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คำนวณครั้งนี้คือ วัดในเขตตำบลในเมือง ๙ วัด เขตตำบลสะเตียง ๖ วัดและเขตตำบลวังชมพู ๑๐ วัด รวมทั้งหมด ๓ ตำบล มี ๒๕ วัด และเลือกเฉพาะวัดที่มีการสร้างอุโบสถ มีทั้งหมด ๑๕ วัด ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่าวัดที่มีอุโบสถใน ๓ ตำบล ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ๑๕ วัด ได้แก่ วัดช้างเผือก วัดไตรภูมิ วัดทุ่งสะเตียง วัดประตูดาว วัดเพชรวราราม วัดภูเขาดิน วัดมหาธาตุ วัดช้างเผือก (หลวงพ่อบุญ) วัดชัยข่อย วันโนนประชาสรรค์ วัดยาวิเหนือ วัดวังชมพู วัดศิลาโหม่ง วัดสามัคคีพัฒนาราม วันสนธิกรประชาราม อุโบสถมีโครงสร้างคล้ายกัน แต่มีความแตกต่างกันในองค์ประกอบตรงรายละเอียดในส่วนต่างๆของอุโบสถ^{๒๔}

พระครูวิชิตธรรมารม (วิเชียร ชินหุตโต) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษารูปแบบและคุณค่าของอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เพื่อศึกษา เพื่อศึกษาความเป็นมาของอุโบสถในพระพุทธศาสนา รูปแบบของอุโบสถในประเทศไทย และวิเคราะห์คุณค่าของอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบันผลของการวิจัยพบว่า รูปแบบอุโบสถที่ทำการศึกษา ประกอบด้วยรูปแบบการสร้างจากทั้งสี่ภาคของประเทศไทย โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแบบเจาะจงจากการออกภาคสนาม และข้อมูลด้านปฐมภูมิ ทุติยภูมิ โดยสรุปมี ๑๕ รูปแบบ ซึ่งรูปแบบของอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นสถาปัตยกรรมของไทยใน

^{๒๒} ขวลิท อธิปัตย์กุล, “รูปแบบอุโบสถในจังหวัดอุดรธานี ช่วง พ.ศ.๒๕๑๑-๒๕๓๐ กับการสืบเนื่องทางงานช่าง”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: ศิลปากร, ๒๕๕๒).

^{๒๓} กรองทิพย์ ชัยชาญ, “รูปแบบกระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาในรายวิชาเศรษฐศาสตร์”, รายงานการวิจัย, (โปรแกรมเศรษฐศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๓).

^{๒๔} น้ำผึ้ง พูนวิวัฒน์, “การศึกษาประวัติและรูปแบบพระอุโบสถวัดในเขตตำบลในเมือง เขตตำบลสะเตียงและเขตตำบลวังชมพู จังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๒).

อดีตล้วนเป็นรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามสภาพของความเปลี่ยนแปลงและกาลเวลา ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์นั้นเป็นอย่างไร หรือขึ้นอยู่กับความคิดร่วมกับเจ้าอาวาสแต่ละวัดของชุมชนนั้น ๆ^{๒๕}

มนตรี สัมมุสิกานนท์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาศิลปกรรมที่ปรากฏในอุโบสถของวัดบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา” ด้านจิตรกรรมและคตินิยม ประกอบด้วย รูปทรงจิตรกรรมแบบไทย ประเพณี และรูปทรงจิตรกรรมแบบไทยประยุกต์เนื้อหาจิตรกรรมประกอบด้วยเนื้อหา ภาพจิตรกรรมเรื่องพุทธประวัติ และเนื้อหาภาพจิตรกรรมเรื่องทศชาติชาดก ส่วนคตินิยมที่เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง ประกอบด้วย คตินิยมทางศาสนา เช่น มีลักษณะเป็นศิลปะแบบอุดมคติ แสดงออกทางความคิดให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและความสำคัญของภาพ เป็นต้น ด้านประติมากรรมและคตินิยม รูปทรงประติมากรรม ประกอบด้วย รูปทรงประติมากรรมเพื่อเคารพบูชา และรูปทรงประติมากรรมเพื่อประดับตกแต่ง เนื้อหาประติมากรรม ประกอบด้วย เนื้อหาประติมากรรมเพื่อเคารพบูชา และเนื้อหาประติมากรรมเพื่อประดับตกแต่ง ส่วนคตินิยม ที่เกี่ยวกับประติมากรรม ประกอบด้วยคตินิยมทางศาสนา เช่น นิยมสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้าเป็นพระประธานในอุโบสถ เป็นต้น และคตินิยมท้องถิ่น เช่น นิยมสร้างพระพุทธรูปอยู่ ๒ ปาง คือ ปางมารวิชัย และปางสมาธิ การสร้างพระพุทธรูปสัดส่วนไม่สมดุล เป็นต้น ด้านสถาปัตยกรรมและคตินิยม รูปทรงสถาปัตยกรรมที่เป็นอุโบสถ เกิดจากองค์ประกอบหลัง ๓ ประการ คือแผนผัง โครงสร้างและรูปทรงคือ รูปทรงแบบมีปีกนก รูปทรงแบบทรงคฤห์ รูปทรงแบบมุขเด็จ รูปทรงแบบเฉลียงและรูปทรงแบบมุขประเจิด วัสดุและเทคนิค วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ กระเบื้องดินเผา แกะยด เป็นต้น เทคนิคในอุโบสถ เช่น ก่ออิฐถือปูน เรือนไม้ เป็นต้น ส่วนคตินิยมเกี่ยวกับอุโบสถ ประกอบด้วยคตินิยมทางศาสนา มี ๒ แบบคือนิยมสร้างอุโบสถทรงโถง และทรงที่บคตินิยมท้องถิ่น อาทิ เช่น การสร้างอุโบสถแบบทรงโถง ไม่มีฝาผนัง ผลการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มีประโยชน์และเป็นหลักฐานสำคัญต่อการศึกษา ทางด้านศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ของเขตพื้นที่บริเวณรอบทะเลสาบสงขลาได้ทางหนึ่ง^{๒๖}

เผด็จ สุขเกษม ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบสิมที่พบในจังหวัดหนองคาย พบว่าสิมเป็นศาสนสถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สิมเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อศาสนา อีกทั้งสิมยังเป็นตัวบ่งบอกถึงภูมิปัญญาของช่างที่สามารถถ่ายทอดความรู้สึนึกคิด ทางด้านปรัชญาธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้พบรูปแบบ คติความเชื่อเกี่ยวกับสิม ในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้ (๑) รูปแบบการก่อสร้าง ส่วนมากขนาดเล็ก เตี้ย รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า (๒) ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ ในการก่อสร้างสิม สิมจะต้องหันไปทางทิศตะวันออกเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นทิศที่เป็นสิริมงคล (๓) ความเชื่อเกี่ยวกับวัสดุในการก่อสร้าง กล่าวคือ ไม้ที่นำมาสร้างจะไม่นิยมนำไม้ที่มีชื่อ ไม้เป็นสิริมงคลมาทำการก่อสร้าง เช่น กะบก กะเบา พะยอม

^{๒๕} พระครูวรจิรธรรมารม (วิเชียร ชินทตโต), “ศึกษารูปแบบและคุณค่าของอุโบสถในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๖} มนตรี สัมมุสิกานนท์, “ศึกษาศิลปกรรมที่ปรากฏในอุโบสถของวัดบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๗).

ตะเคียน เป็นต้น (๔) ความเชื่อเกี่ยวกับการตกแต่ง คือเพื่อความสวยงาม และเพื่อป้องกันภัยอันตรายจากสิ่งที่ไม่เห็น จึงมีการนำยักษ์และสัตว์ในป่าหิมพานต์มาประดับ^{๒๗}

นิลุบล ขอรรวมเดช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง อิทธิพลศิลปะตะวันตกในจิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ อุโบสถวัดสามแก้ว จังหวัดชุมพร พบว่า พุทธประวัติตอนมารผจญ ได้แสดงแนวคิดที่จะประสานศิลปกรรมในอุโบสถให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง พระประธาน และตัวอุโบสถ โดยที่รูปแบบและการแสดงออกของจิตรกรรมฝาผนังได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก จิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ ซึ่งเป็นพุทธประวัติตอนสำคัญที่สุดตอนหนึ่ง ได้ถูกออกแบบใหม่ที่มีการเลือกสรรเนื้อหาที่จะนำเสนอและการจัดองค์ประกอบที่แตกต่างจากแบบประเพณีนิยม โดยให้พระแม่ธรณีในภาพประสานเข้ากับพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยในอุโบสถ เพื่อที่จะทำให้ภาพพุทธประวัติตอนนี้เป็นเหตุการณ์เดียว

การจัดองค์ประกอบภาพ การใช้สี การให้แสงเงา การสร้างบรรยากาศ และการทิ้งรอยแปรงในภาพ แสดงอิทธิพลรูปแบบจิตรกรรมแบบอิมเพรสชันนิสม์ของยุโรปในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ในขณะที่เนื้อหาของจิตรกรรมเป็นวรรณกรรมในพุทธศาสนา ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงถึงการสังเคราะห์รูปแบบ และวิธีการสร้างภาพมาใช้สร้างงานจิตรกรรมฝาผนังของพระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทระจิตรกร) ศิลปินที่สร้างสรรค์งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงที่แสดงอิทธิพลศิลปะตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อรูปแบบและแนวคิดในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมของไทยในสมัยต่อมา^{๒๘}

สมฤดี กฤตเมธากุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดนาคปรก เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร พบว่า มีการใช้รูปแบบสัญลักษณ์ร่วมหรือเหมือนกันระหว่างวัดนาคปรกและวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร สามารถแบ่งยุคสมัยของภาพเครื่องตั้งเครื่องโต๊ะของวัดนาคปรกและวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร โดยใช้ฐานทางสังคมเป็นตัวกำหนดได้เป็น “ยุคพระราชนิยม” องค์ประกอบการจัดวาง ภาพจิตรกรรมที่อยู่บนช่องหน้าต่าง ได้จัดวางแบบสมดุล ซ้ายขวาเป็นภาพสิ่งของและสัญลักษณ์มงคล มีการใช้หลักทัศนียภาพ เพื่อแสดงให้เห็นความลึกของภาพ โดยการใช้สี จึงหะการการจัดองค์ประกอบมีการเว้นช่องว่างที่เหมาะสม การวาดภาพยังไม่ละเอียดนัก ใช้เส้นหนาในการวาด ส่วนภาพจิตรกรรมที่อยู่บนฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน แบ่งการวาดเป็นช่องสี่เหลี่ยมเรียงซ้อนกันอย่างเป็นระเบียบ รวมทั้งหมด ๑๒๐ ช่อง โครงสร้างของสี พื้นหลังที่ปรากฏเป็นสีขาว สีที่ใช้เป็นสีหลักมีเพียงสีดำ สีแดง และสีเขียว ส่วนสีอื่น ๆ เกิดจากการนำสีดำ สีแดง และสีเขียวมาผสมกัน ใช้สีดำในการตัดเส้น ระบายสีแบน ไม่มีการไล่สีอ่อนแก่ และไม่ปรากฏแสงเงาบนภาพ จากการศึกษาภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งเครื่องโต๊ะ ภายในอุโบสถวัดนาคปรก ไม่สามารถค้นพบปริศนาธรรมจากสัญลักษณ์บนเครื่องบูชาได้ เครื่องตั้งเครื่องโต๊ะทั้งหมดได้ชี้จุดไปในเรื่องของความสุขเฉพาะหน้า

^{๒๗} เเผด็จ สุขเกษม, “รูปแบบลิมที่พบในจังหวัดหนองคาย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๕).

^{๒๘} นิลุบล ขอรรวมเดช, “อิทธิพลศิลปะตะวันตกในจิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ อุโบสถวัดสามแก้ว จังหวัดชุมพร”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๑).

คือ อายุยืนยาว มีโชคลาภ มีวาสนา มิได้พูดถึงเรื่องการนิพพาน การเสียสละ ทาน บารมี หรือการช่วยเหลือคนแต่อย่างใด^{๒๙}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าได้มีการศึกษาอุโบสถในพระพุทธศาสนาอยู่พอสมควร แต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาหรือการเสนอแนวคิดเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา จึงจะได้ทำการศึกษาวิจัยให้ละเอียดในประเด็นต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากเอกสารตำราทางวิชาการ และแนวคิด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอุโบสถในพระพุทธศาสนาทั้งด้านความหมาย รูปแบบ และลักษณะ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถา

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ทั่ว ๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการ และแนวคิดของปราชญ์ผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา และนักการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

๑.๗.๓ นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

๑.๗.๔ นำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบความเป็นมาของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบคุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ ทำให้ได้แนวทางการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๔ ได้องค์ความรู้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการเสริมสร้างความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา

^{๒๙} สมฤดี กฤตเมธากุล, “การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดนาครบก เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕).